

A HARMADIK KÖTET

BÁRDOS PÁL: ESTÉTÓL REGGELIG

Szokatlan helyzetben van a kritikus Bárdos Pál kötetének elemzésekor. Azokban a napokban ugyanis, amikor az *Estétől reggelig* megjelent, a *Tiszatáj* is befejezte legújabb művének, az *Országúton* c. regényének négy részben történt közlését. A nyilvánosságra kerülés egyidejűsége mögött nagyjából kétévnyi különbség van a megírás tekintetében. Ebben a helyzetben elkerülhetetlenül adódik az értékelés kettős szempontja: viszonyítás a régebbi kötetek (*Nyolc lány meg a Sárkány*, *Zűrzarav*) és a legújabb mű, az *Országúton* színvonalához is. Ebben a kettős megvilágításban az *Estétől reggelig* írói teljesítményének ellentmondásossága is különösen szembeötlő. A múltéhoz viszonyítva a fejlődés határozottan kimutatható, az *Országúton* fényében viszont a kötet egyenetlenségei, gyengeségei is kiugróbbak, szemléletesebb a kísérletezés jelleg.

Ez a kísérletezés már ebben a könyvben is számos eredménnyel jár, főleg a jellemalkotás, a kompozíció és a stílus területén. Régebben sok bíráló — többnyire jogos bíráló — hangzott el arról, hogy Bárdos emberalakjai, jellemei egysíkúak, illusztratívák, szöcső-figurák, nem a helyzetek, az események logikája cselekedtetni és gondolkodtatja a hősöket, hanem a jellemek mintegy a priori adóttak. Elsősorban ezzel függött össze írásainak teoretikus jellege is, túlzottan deduktív beállítottsága.

Az *Estétől reggelig* legjobb darabjaiban már minőségi az előrelépés. Bárdos megtartja azt a régi erényét, hogy a hangsúlyt általában a pozitív alakokra helyezi, de ezek már nem papirosemberek, hanem árnyaltan jellemzett egyének. Az árnyaltság, összetettség megvalósul úgy is, hogy emberi erények és gyengeségek szervesen ötvöződnek egységbe bennük, de oly módon is, hogy a hősök belső gondolati szférájának és külső megnyilatkozásaiknak bonyolult összefüggését, egybeesését-eltéréseit egyaránt megrajzolja az író. Főleg a címadó kisregény szereplőire vonatkozik ez — Nagy Gézára, a „cukorégető” munkásra, Klárirra —, de a *Fekete csillag* fontosabb alakjaira is.

A jellemábrázolásbeli fejlődéssel szoros kapcsolatban van a kompozíció művészből való válása. A *Zűrzarav* megmutatta, hogy Bárdosnak nem erőssége a tudósítás, a leírás, a szerzői közlés. Sokkal otthonosabban mozog és színvonalasabbat nyújt a megjelenítésben, a jelenetek-

ben, amikor szereplőivel játszat, beszélget. Most, hogy a gazdagon árnyalt jellem került középpontba nála, ez a kompozícióban is a jelenetszerű részeket tolta előtérbe, amelyeket Bárdos nagy változatossággal alkalmaz: kimondott és csak gondolt mondatok, dialógusok mondtátsával, jól beiktatott monológokkal, lírai betétekkel stb. él. Ezzel közvetlen összefüggésben stílusa is sokkal gördülékenyebb, színesebb lett, anélkül, hogy öncélúan hivalkodóvá vált volna.

Ezek a pozitívumok azonban csak a kötet legjobb írásait jellemzik, mindegyiknél a címadó kisregényt, a *Dr. Fux találmánya*-t, és kisebb részben a *Fekete csillag*-ot. A kisregény az írói szándékot és a megvalósulást tekintve is a kötet csúcsa, bár érezhető bizonyos zavaró feszültség a műfaji keret és a benne előrevetített, de ki nem bontott — mert nagyregény mozgásterét igénylő — konfliktusok között. Ennek ellenére Bárdos itt nagyon jól megoldja azt, amivel sok más írásában nem tudott megbirkózni: a társadalmi vonatkozások és a legszemélyesebb magánéleti momentumok nem határolódnak el, nem élnek külön életet, hanem szerves egységbe olvadnak össze Nagy Géza jellemében egy mély társadalmi-morális problematika kapcsán. Az ábrázolásmódbeli kísérletezés szálai ebben a kötetben itt futnak össze, eredményei itt kristályosodnak ki, és a közvetlen továbblépés is innen történt az *Országúton* felé.

A kötet másik legjobb írása, a *Dr. Fux találmánya* kitűnően sikerült satíra. Elődjével, a *Svábbbogar egy napja*-val együtt azt bizonyítja, hogy Bárdostól ebben a hangnemben is sokat várhatunk, bár az esetenkénti túlpontírozás, a néhol túlzásba vitt és ezért erőltetetté váló szójátékok még kísértenek nála, csorbítják a gondolatok, ötletek szellemességét, hatását.

A *Fekete csillag* az egyik legérdekesebb témájú, és főleg csattanója révén a kötet egyik legmélyebb értelmű elbeszélése. A poén valóban „ül”, és nagyon jól domborítja ki az alapgondolatot: milyen nehéz egy előítéleteket megsemmisíteni, kiirtani az emberekből. A csattanó előkészítése, hitelesítése azonban nem sikerül teljesen az írónak, főleg azért, mert nem tudja a feszült atmoszférát megfelelően érzékeltetni. A vita, az okok keresése vontatottá, nehézkesé válik, és eléggé felszínen mozog. A potenciálisan vagy túlságosan meglevő konf-

liktusokat sem tudja vagy akarja kihasználni az író, ehelyett elmossa vagy megkerüli őket. Ez a konfliktusmérés-lő hajlam, ami Bárdos más írásaiban is gyakran megnyilvánul, itt szinte lemérhetően a színvonal rovására megy, még akkor is, ha az elbeszélés egyébként sok részletértéket tartalmaz.

A kötet többi elbeszélése színvonalban az előbbieket alatt marad. Amikor a könyv kísérletezés jellegét említettük, ezekre és a belőlük adódó nagyfokú színvonalbeli egyenetlenségre gondoltunk. A *Veréb* és a *Visszatérés* a szó szoros értelmében írói kísérletnek, egy-egy kitűzött cél mesterségbeli-technikai erőpróbájának is tekinthető. A *Veréb*-nél a cél az volt, hogyan lehet egy eseménytelen, szürke életet egyetlen tömbből faragva megadni. A *Visszatérés*-ben pedig az egy életmozzanatban előre-hátra utalva történő ábrázolás volt az írói alapelv. Természetesen mindkettőben több is van ennél, a nehéz sorsukban is helytálló, meg nem törő emberi életek rajza.

A könyv két leggyengébb darabja, a *Kedvesnővér* és a *Cséplés* érdekes tanulsággal szolgálhat. Úgy látszik, az ön-életrajzi mozzanatokkal telített, ill. azokra felépített témákban Bárdos nem tud kellőképpen szelektálni a lényeges és lényegtelen között, hanem az életrajzi elemeket túl közvetlenül veszi át a műbe. (Ebben a meggyőződésünkben a *Zürzavar* is megerősíthet bennünket.) Ez a hibája a *Kedvesnővér*-nek is, amelyben

emellett az érzelmesség néhol már érzélgősségre csap át.

A *Cséplés*-nek feltétlenül erénye az írói őszinteség, ami a paraszti élet, a paraszti világ nem ismerésének rajzában mutatkozik meg. Az 50-es évek egyik fontos társadalmi problematikája sajátos beállításban nyer itt ábrázolást a városból jött diákiú szemén keresztül. De itt is sok a felesleges részlet, amellyel a társadalmi vonatkozású kérdés, a parasztság közhangulatának, magatartásának eseményszála és a szerelmi történet teljesen független egymástól, csak a színhely és az idő azonossága köti össze őket.

Az írói ars poetica következetessége ezekben az írásokban is kitapintható: határozott törekvés arra, hogy korunkat korszerűen ábrázolja. Pártos írói program ez, az észmei elkötelezettségben, a dialektikus szemléletmódban is, abban, hogy a születő új szemszögéből néz, nem hagyva figyelmen kívül az elhaló régít sem. Korszerű, mint írói magatartás, amely azonban ebben a kötetben még nem társult mindig korszerű írói megformálással is. A legjobb írásokban azonban igen. És a kötetet ezekkel kell mérni, annál is inkább, mert az *Országúton* már kézzelfoghatóan bizonyítja, hogy az író is ezekhez méri magát. Eppen ezért az *Eztől reggelig* minden egyenetlensége ellenére is fontos és értékes állomás Bárdos Pál írói pályáján. (*Szépirodalmi Könyvkiadó* 1966.)

VÖRÖS LÁSZLÓ

KÖNYVESPOLC

IDŐSZERŰTLEN POLGÁRI REGÉNY

BENEDEK ISTVÁN: HÁROM ING

A szöveg végén közölt évszám, illetve az *Aranyketrec*-ben olvasható utalás szerint Benedek István még 1953-ban megírta ezt a regényt. Témája miatt az akkori kultúrpolitika viszonyai között szó sem lehetett megjelentetéséről. Az eltelt idő alatt kedvezőbb alakultak publikálásának körülményei — maga a mű egyáltalán nem vált aktuálisabbá. Nem másfél évtizeddel később, hanem annyiival korábban kellett volna megírni és kiadni, körülbelül akkor, amikor Bene-

dek *Ősztön és bűnözés* c. kriminálpszichológiai szakkönyve napvilágot látott. Természetesen újat, művészi szempontból figyelemre méltót akkor sem jelentett volna Benedek regénye, hiszen a freudizmus — általában a pszichoanalízis — hatása jóval előbb jelentkezett már a magyar irodalomban Csáth Géza, Kosztolányi, de mások műveiben is; a skizofrén főhős pedig — mint amilyen ebben a regényben Bot Péter — még a század elején Babitsnál *A golyakalifa*-ban.

A pszichológiában szakembernek számító Benedek elméletileg alighanem tisztában van a freudista pszichoanalízis alapvető tételeinek tarthatatlan voltával, ezért modernebb változatú formá-